

Andrzej Czyżewski¹

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

Piotr Kułyk²

Uniwersytet Zielonogórski

SYSTEM WSPARCIA ROLNICTWA W UNII EUROPEJSKIEJ I KRAJACH O ZRÓŻNICOWANYM POZIOMIE ROZWOJU GOSPODARCZEGO

SUPPORT SYSTEMS FOR AGRICULTURE IN EU AND OTHER COUNTRIES WITH DIFFERENTIATED LEVELS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Synopsis. Analiza zmian w polityce rolnej wysoko- i średniorozwiniętych krajów wskazuje na wzrost sumy retransferów od podatników do producentów rolnych i spadek retransferów od konsumentów. Modele polityki różnią się między krajami.

Słowa kluczowe: rolnictwo, interwencjonizm rolny

Wstęp

Zmiany zachodzące w gospodarce światowej oraz pojawianie się nowych zjawisk prowadzą do ciągłego poszukiwania modeli, które precyzyjniej opisywałyby aktywność gospodarczą. Przyjęcie w myśl ekonomii ortodoksyjnej za podstawę alokacji zasobów mechanizmu cenowego powoduje częściową utratę znaczenia wpływu państwa i powiązań na arenie międzynarodowej. Takie podejście jest szczególnie ułomne w odniesieniu do sektora rolnego, w odniesieniu, do którego immanentną cechą jest występowanie znacznego poziomu redystrybucji dochodów za pośrednictwem instytucji państwowych. W konsekwencji pojawia się problem oceny polityki stymulacji rozwoju tego obszaru gospodarki. Z drugiej strony mechanizmy interwencjonizmu są bardzo zróżnicowane oraz trudne do agregacji przy porównaniu i ocenie w zakresie skutków oddziaływania. Ponadto uzyskiwane efekty są dodatkowo uzależnione od uwarunkowań zewnętrznych, pozostających poza polityką rolną a także implikowane są osiągniętym stopniem zaawansowania przekształceń. Prowadzone badania nie przyniosły jednoznacznej odpowiedzi w zakresie czynników determinujących rozwój sektora rolnego w zróżnicowanych pod względem gospodarczym krajach. Istniejące dysproporcje w stopniu rozwoju i uzyskiwanych efektach ekonomicznych uległy dalszemu pogłębieniu pomiędzy najbardziej rozwiniętymi krajami a państwami zaliczonymi do grupy rozwijających się. Istnieją zatem wyraźne bariery ograniczające możliwości adaptacyjne w zależności od osiągniętego stopnia rozwoju, tak że nie mamy do czynienia z efektami procesu

¹ Prof. zw. dr hab.

² Dr inż.

konwergencji w ujęciu globalnym. Można natomiast mówić o ograniczonej skali tego zjawiska, a zatem jego regionalizacji. Kluczowym elementem wydają się być instrumenty związane z prowadzoną polityką państwa na poziomie całej gospodarki, a także te, które są ukierunkowane bezpośrednio na sektor rolny. Należy także zwrócić uwagę na wzrost znacznie trudniejszych do kwantyfikacji czynników o charakterze jakościowym, związanych m.in. z: postępem technicznym, biologicznym, przekształceniami w infrastrukturze oraz innymi elementami otoczenia zewnętrznego, kształtującymi warunki rozwoju w samym rolnictwie

Metodyka badań

W analizie uwzględniono wskaźniki oparte na metodologii liczenia przyjętej przez OECD, umożliwiające porównanie systemów wsparcia w różnych krajach. Pozwalają one dokonać szczegółowej oceny stosowanych mechanizmów ingerencji i ich wpływu na podmioty gospodarcze a w szczególności na strukturę tworzenia i podziału dochodów w 5 gospodarstwach rolnych. W ewaluacji posłużono się następującymi relacjami: PSE, CSE, TSE. **PSE – Producer Support Estimate** – przedstawia wartość rocznych transferów brutto od konsumentów i podatników do producentów rolnych, wspierającą dochody i wielkość produkcji producentów rolnych, mierzoną w cenach producenta. Wskaźnik ten obejmuje:

- wsparcie cenowe (MPS),
- płatności do produkcji,
- płatności historyczne,
- dopłaty do arealu i zwierząt gospodarskich, dopłaty do zużycia pośredniego,
- płatności ograniczające zaangażowanie bieżących środków produkcji,
- transfery budżetowe wspierające dochody rolnicze,
- pozostałe subwencje.

W ujęciu procentowym określa o ile dochody rolnicze, liczone w cenach brutto producenta, są wyższe o tych, które uzyskaliby producenci rolni bez wskazanych elementów wsparcia. Jest to podstawowy wskaźnik charakteryzujący wpływ transferów budżetowych na proces tworzenia dochodów w gospodarstwach rolnych. Pozwala ocenić jak duża wartość dochodów w rolnictwie jest wypracowywana samodzielnie na rynku a jaka część pochodzi z retransferu. **Współczynnik cenowego wsparcia – Market Price Support** (element PSE) określa roczną wartość transferów brutto od konsumentów i podatników do rolników z tytułu stosowanych narzędzi polityki budżetowej, co powoduje powstawanie luki pomiędzy cenami w danym kraju a zagranicą (ceny sprzedaży producenta brutto przeliczane są według parytetu

siły nabywczej pieniądza). Przedstawia wpływ zmiany poziomu cen w wyniku ingerencji poprzez politykę fiskalną na wielkość wypracowywanych w gospodarstwie rolnym dochodów.

CSE – Consumer Support Estimate – określa wartość rocznych transferów brutto od konsumentów do wartości towarów rolnych mierzonych w cenach producenta. Obejmuje: transfery od konsumentów do producentów, transfery od podatników do konsumentów, wartość dopłat do żywności. Wielkość ujemna CSE oznacza, iż następuje retransfer dochodów od konsumentów do rolników, odwrotna zależność implikuje, że system wspiera silniej konsumpcję finansowaną przez producentów rolnych.

TSE – Total Support Estimate – charakteryzuje łączną wartość wszystkich rocznych transferów brutto od podatników i konsumentów na wsparcie produkcji dochodów i konsumpcji produktów rolnych. Obejmuje PSE oraz transfery od podatników do konsumentów (jeden z elementów CSE).

Pozostaje problem wyboru kryteriów podziału krajów pod względem rozwoju gospodarczego. Ekonomia klasyczna wprowadziła istotne rozróżnienie pomiędzy wzrostem gospodarczym a rozwojem. Rozwój jest pochodną wzrostu gospodarczego, stąd za jeden z głównych wskaźników przyjmuje się dochód narodowy per capita. Nie może to być jednak jedyny kwantyfikatory tego zjawiska. Rozwój jest procesem znacznie bardziej złożonym i długofalowym, w którym kluczowe znaczenie odgrywają czynniki strukturalne, instytucjonalne i kulturowe [Piasecki 2003].

Analizą objęto kraje w latach 2001-2003 należące do OECD. Państwa te charakteryzują się zbliżonymi warunkami rozwoju gospodarczego (np. posiadają rynkowe gospodarki) oraz zbliżonym systemem sprawozdawczości, także w odniesieniu do polityki rolnej, co wynika z warunków przyjęcia do tego grona. Umożliwia to dokonanie analizy porównawczej, która w sytuacji znacznych różnic w sposobie funkcjonowania byłaby znacznie ograniczona. Kraje te zostały podzielone na dwie grupy w zależności od kształtowania się wskaźnika PKB per capita, znamionującego zamożność poszczególnych społeczeństw, a tym samym zdolność do retransferu środków (w ujęciu bezwzględny) do gospodarki żywnościowej. Przyjęto założenie, iż jest to jeden z istotnych determinantów zmian w poziomie, strukturze i wykorzystywanych narzędziach wsparcia. Do pierwszej grupy zaliczono: USA, kraje UE (do tego ugrupowania wliczono państwa, które w latach 2001-2003

były jego członkami³), a także pozostałe państwa o mniejszych rynkach wewnętrznych, nie należące do żadnego ścisłego ugrupowania: Japonia i Australia. Średnia wartość PKB per capita w tych gospodarkach wynosiła w 2004r. 31 925USD, co stanowiło 115,25 przeciętnej wartości w OECD (OECD 2005). Drugą grupę stanowiły kraje rozwijające się obejmujące: Koreę Pd., Meksyk i Turcję. Średnia PKB per capita w tym obszarze wynosiła 12 900 USD i było to 46,57% przeciętnej w krajach OECD (OECD 2005). Jak wspomniano rozwój jest pojęciem szerszym, nie tylko odzwierciedlającym się w zmianach dochodu per capita, dlatego też dodatkowo przy podziale wykorzystano wskaźnik HDI, który w podobny sposób pozwoliły podzielić wskazane kraje⁴.

Badania własne objęły okres 19 lata pomiędzy rokiem 1986 i 2004 tak, aby możliwe było uchwycenie długofalowych tendencji w systemach wsparcia gospodarki żywnościowej. W głównej mierze bazowały na materiałach statystycznych OECD.

Zmiany w strukturze wsparcia

W latach 1986-2004 w krajach OECD obserwowany był trwały wzrost produkcji rolnej średniorocznie o 0,81%, przy równoczesnym spadku cen realnych o 0,47%, powodującym pogorszenie dochodowości takiej działalności (OECD 2005). Przyrost ten był wolniejszy o 1,58pkt. w stosunku do zmian zachodzących w światowej produkcji rolnej. Malał, zatem udział rynków państw OECD w globalnej podaży. Nadal jednak miały one kluczowe znaczenie w podaży światowej, również dzięki posiadaniu dużych rynków wewnętrznych. Szczególnie wysoki wzrost był obserwowany w Australii (średniorocznie o 1,84%), Meksyku (1,78%) i Korei Pd. (1,77%). Spadek odnotowano jedynie w odniesieniu do Japonii, gdzie mieliśmy do czynienia z redukcją na poziomie 0,63% średniorocznie (tabela 1). W odniesieniu do lat 1980-1986 w UE zaobserwowano jednak wyraźne spowolnienie dynamiki wzrostu i lepsze dostosowanie podaży do popytu wewnętrznego. Malał także udział rolnictwa w tworzeniu dochodu narodowego brutto. Najszybszą redukcję odnotowano w państwach, w których wystąpiła najwyższa dynamika wzrostu PKB (Korea Pd. zmniejszenie o 6,8 pkt. i Turcja o 6,3 pkt., tabela 1). Nie oznaczało to zatem spadku produkcji rolnej (ta w badanych państwach utrzymywała się powyżej przeciętnej w krajach OECD, tabela 1), lecz szybszego rozwoju pozostałych segmentów gospodarki. Umożliwiało to odpływ zasobów do

³ Państwa UE potraktowano jako jeden organizm mimo istniejących różnic w poziomie PKB per capita i zaawansowaniu przekształceń rynków rolnych, ze względu na występowanie wspólnego rynku w obrębie produktów rolno-spożywczych i względnie jednolitego mechanizmu wsparcia, w dużej mierze uniezależnionego od sytuacji gospodarczej danego obszaru.

⁴ HDI – Human Development Index – obejmuje on trzy elementy: długość życia, poziom wyedukowania społeczeństwa, wielkość dochodu narodowego per capita [Human... 2004]. Pewna rozbieżność dotyczy Turcji, która została zaliczona w tym raporcie do niższej kategorii krajów, jednak pod względem udziału rolnictwa i wielkości PKB osiąga wartości zbliżone do Meksyku.

pozostałych segmentów gospodarki i zwiększenie retransferów. Równocześnie jednak w państwach tych utrzymywał się nadal wysoki udział rolnictwa w strukturze gospodarki, a zatem był to w pewien sposób przejaw konwergencji gospodarczej i zbliżenia znaczenia rolnictwa w gospodarce, mierzonego wkładem w PKB do krajów wysokorozwiniętych. W latach 2002-2004 nastąpiło wyraźne zmniejszenie dysproporcji pomiędzy znaczeniem tego sektora w poszczególnych państwach. Średni udział uległ zmniejszeniu z 6,7% w PKB do 3,9%, a współczynnik zmienności obniżył się o 2,34 pkt. W UE-15 udało się już wcześniej znacząco ograniczyć rolę rolnictwa, poprzez przekształcenia strukturalne i przy utrzymaniu trwałego wzrostu produkcji [CAP... 2000], dlatego też zmiany miały mniejszą amplitudę.

Tabela 1. Zmiany w wynikach i znaczeniu produkcji rolnej w analizowanych krajach
Table 1. Changes in the economic performance and the role of agriculture in analyzed countries

Państwo	Dynamika wzrostu produkcji rolnej	Udział rolnictwa w eksporcie		Udział rolnictwa w imporcie		Relacja pomiędzy produkcją a konsumpcją wewnętrzną	
	1990-2004	1986-1988	2002-2004	1986-1988	2002-2004	1986-1988	2002-2004
Australia	129	18,4	12,7	1,2	1,3	26,8	30,6
Japonia	91	0,1	0,0	7,9	5,7	127,5	149,5
Korea	123	0,5	0,2	3,6	3,1	105,5	129,1
Meksyk	128	3,8	3,0	6,0	4,6	93,2	97,8
Turcja	112	15,7	4,7	1,8	2,2	81,4	89,2
UE	102	5,7	3,8	6,7	4,3	89,4	99,1
USA	117	8,6	5,4	2,0	1,8	93,9	93,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Agricultural... 2004], [OECD... 2005], [www.fao.datebase.com 20.05.2006].

Zwiększenie produkcji nie oznaczało wcale pogłębienia nierównowagi podażowej na rynkach rolnych w tych państwach, gdyż było determinowane przede wszystkim wzrostem popytu krajowego. Popyt na produkty rolne w krajach OECD zwiększał się aż o 1,13%, wyprzedzając wzrost produkcji rolnej o 0,32 pkt. Bez uwzględnienia wymiany handlowej oznaczało to coraz lepsze zbilansowanie wewnętrznych rynków rolnych. Globalny stopień zrównoważenia (mierzony relacją między popytem wewnętrznym na produkty rolne a krajową produkcją rolną) zmniejszył się z 87,91% w latach 1986-1988 do 93,13% w latach 2002-2004. Najszybsze zbliżenie uzyskano na rynku UE, gdzie nastąpiła redukcja dysproporcji z poziomu 89,37% do 99,11%, przy równoczesnej zmianie struktury eksportu i importu, a zatem poprzez lepsze dostosowanie nie tylko w ujęciu wolumenowym, ale także strukturalnym. Podobne zjawisko obserwowano w odniesieniu do Meksyku (93,17% i 97,84%) oraz Turcji (81,39% i 89,22%). Bardzo szybkiemu pogłębieniu uległa nierównowaga

w odniesieniu do Korei Pd. (o 23,64 pkt.) i Japonii (22,07 pkt.). We wszystkich badanych krajach obserwowano redukcję produkcji rolnej w eksporcie, najszybszą w odniesieniu do tych krajów, w których udział ten na początku okresu był najwyższy (Turcja o 11 pkt., Australia o 5,7 pkt., tabela 1). W odniesieniu do importu takie zjawisko nie było już tak powszechne. Spadek występował we wszystkich krajach, oprócz tych, w których odnotowano najwyższą stopę redukcji w eksporcie. Oznaczało to zatem silne otwieranie się tych gospodarek na wymianę zewnętrzną i w konsekwencji pogorszenie salda wymiany towarami rolnymi. W UE redukcja udziału rolnictwa w eksporcie była o 0,5 pkt. wolniejsza niż w imporcie, a zatem utrzymano korzystną dla rolnictwa asymetrię w wymianie.

Tabela 2. Zmiany w wielkości i strukturze PKB
Table 2. Changes in value and structure of GDP

Państwo	Dynamika wzrostu PKB	PKB per capita w USD		Udział rolnictwa w tworzeniu PKB	
	1990-2004	1990	2004	1986-1988	2002-2004
Australia	103,4	16 077	30 200	4,3	12,7
Japonia	101,7	18 944	29 600	2,8	0,0
Korea	105,3	8 144	20 900	10,4	0,2
Meksyk	102,8	6 136	10 100	6,1	3,0
Turcja	103,9	4 677	7 700	18,2	4,7
UE-15	101,2	13 406	28 700	3,3	3,8
USA	103,0	16 201	39 700	1,8	5,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [OECD... 2005], [www.lysander.sourceoecd.org]

W latach 2002-2004 we wszystkich badanych krajach obserwowany był spadek stopy wzrostu PKB w stosunku do lat 1986-1988 z 2,30% do 1,63%. Proces ten był widoczny zwłaszcza w doniesieniu do UE i Japonii. Miało to zatem wymiar globalny i wiązało się z osłabieniem koniunktury światowej. Równocześnie państwa te notowały ponadprzeciętny poziom PKB per capita i w okresie tym uległ on dalszemu zwiększeniu, wskazując na pogłębienie procesu nierównowagi dochodowej (tabela 2). Spowolnieniu wzrostu gospodarczego towarzyszyło zjawisko narastania stopy bezrobocia, generując niekorzystne skutki społeczne, osłabiając przepływ zasobów pracy w gospodarce. Wzrost poziomu płac realnych wskazywał na przesunięcie w kierunku kapitałochłonnych metod produkcji a równocześnie powodował presję na zwiększenie dysparytetu dochodów w rolnictwie.

Tabela 3. Struktura systemu wsparcia w analizowanych krajach
 Table 3. Structure of the agricultural support regime in analyzed countries

Państwo	PSE		MPS		TSE		CSE	
	1986-1988	2002-2004	1986-1988	2002-2004	1986-1988	2002-2004	1986-1988	2002-2004
Australia	8	4	50,1	1,9	0,8	0,3	-8	-2
Japonia	61	58	89,6	90,1	2,3	1,4	-58	-50
Korea	70	63	99,0	92,6	9,3	3,5	-66	-60
Meksyk	28	21	83,3	53,5	3,0	1,2	-23	-15
Turcja	16	25	69,8	77,5	3,9	4,4	-16	-22
UE	41	34	86,9	54,8	2,8	1,2	-38	-21
USA	22	17	38,7	35,3	1,3	0,9	-3	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Agricultural... 2005]

Przedstawione zmiany w poziomie równowagi na rynkach rolnych były w znacznym stopniu determinowane przekształceniami zachodzącymi w polityce gospodarczej państw OECD, nakierowanej na sektor rolno-żywnościowy. Mieliśmy do czynienia z dwoma tendencjami. Następował wzrost łącznych nakładów na sferę gospodarki żywnościowej w ujęciu bezwzględnym. Dynamika tego procesu w latach 1986-2004 ulegała stopniowemu wyhamowaniu, a jej średnioroczna wartość wynosiła 0,76%. Była, zatem o 0,05 pkt. niższa niż przyrost samej produkcji mierzonej w cenach producenta. Nie stanowiła tym samym odosobnionego stymulatora podnoszenia produktywności w tym obszarze gospodarki i nie była jedynym bodźcem do wzrostu produkcji. Nastąpiły natomiast znaczące zmiany w zakresie struktury wsparcia. Mimo tych przekształceń nie mieliśmy do czynienia ze zmianą dysproporcji w poziomie wsparcia pomiędzy poszczególnymi krajami. Łącznie w państwach OECD poziom wzmocnienia dochodów rolnych retransferami od konsumentów i podatników uległ zmniejszeniu z 37% do 31% w badanym okresie. Osłabiło to impulsy do wzrostu produkcji i powodowało lepsze dostosowanie podaży do popytu rynkowego. Poziom dysproporcji pomiędzy poszczególnymi krajami wysokorozwiniętymi nie uległ jednak zmniejszeniu, gdyż redukcja wynosiła przeciętnie 4pkt. Ograniczeniem dla wzrostu były porozumienia w ramach GATT, zmniejszające możliwości wprowadzania nowych instrumentów. W łącznym rozrachunku nie następowało wyraźne zbliżenie, widoczna była natomiast redukcja dysproporcji pomiędzy poszczególnymi grupami państw (UE – Turcja, Japonia – Korea Pd., Meksyk – USA, tabela 3). Zbliżenie miało wymiar subregionalny.

Oznaczało to dostosowywanie systemów wsparcia do najbliższych partnerów a także państw, z którymi kraje te są powiązane układami integracyjnymi.

Spadła intensywność przepływów strumieni retransferów, gdyż równocześnie osłabieniu uległy płatności od podatników na rzecz konsumentów z 54,05% do 51,71% (OECD 2005). Głównym czynnikiem była redukcja retransferów od konsumentów o 6,42%. Wzrosły natomiast przepływy od podatników do producentów o 70,18%, w tym również od podatników do konsumentów o 43,77%. Wprowadzono impulsy zwiększające popyt na rynku krajowym. Podstawowym mechanizmem było obniżenie poziomu cen względnych (w stosunku do cen światowych), kreujące wzrost zapotrzebowania. Najsilniejszy zakres redukcji odnotowano w krajach UE (o 38 pkt.). Mimo tych zmian w Japonii i UE ceny nadal były utrzymywane znacznie powyżej średniej światowej [Kułyk 2005], nie generowały zatem tak silnie przyrostu popytu i poprawy konkurencyjności cenowej w ujęciu międzynarodowym. Nie pozwoliło to poprawić bilansu handlowego w zakresie produkcji rolnej, lecz jedynie osłabić tempo jego pogorszenia. Kluczowe znacznie odgrywało natomiast wygenerowane tempo wzrostu gospodarczego, pozwalające na przesunięcie bariery popytowej [Czyżewski i Kułyk 2004]. To właśnie w tych państwach, które osiągnęły najwyższy poziom przyrostu PKB, występowały korzystne dostosowania podażowe. Ograniczeniem był wysoki poziom PKB per capita, który osłabiał (poprzez niską elastyczność dochodową⁵) wzrost popytu na produkty rolne (tabela 2).

Nastąpiła redukcja względnego wskaźnika TSE w wszystkich analizowanych krajach, najszybszy w odniesieniu do Korei Pd. (5,8 pkt., tabela 3), Meksyku (1,8 pkt.) i UE (1,6%). Było to jednak implikowane wzrostem dochodu narodowego wypracowywanego w innych segmentach gospodarki, ponieważ redukcja pozostawała poniżej wzrostu PKB. Największa dysproporcja pomiędzy zmianami PKB i TSE wystąpiła w USA, równocześnie jednak spadek TSE w tym kraju był najniższy, co pozwalało utrzymać przyrost wsparcia w ujęciu bezwzględnym. Kluczowym elementem przekształceń było stopniowe odchodzenie od wsparcia cenowego (MPS, tabela 3) na rzecz dopłat do zasobów. Proces ten był wyjątkowo silny w odniesieniu do Australii, UE i Meksyku. Pozwoliło to znacząco poprawić konkurencyjność cenową, zarówno w odniesieniu do rynku światowego (a zatem umożliwiło utrzymanie eksportu) a także wewnętrznego (poprzez wykorzystanie współczynnika elastyczności cenowej). W wszystkich tych krajach umożliwiło to utrzymanie przyrostu produkcji rolnej, jednak głównie w oparciu o rynek wewnętrzny. Jest to zgodne z teorią

⁵ Efekt ten był zwłaszcza w odniesieniu do USA, które odnotowały PKB per capita w 2003r. o 48,37% powyżej średniej w krajach OECD.

chłonności rynków [Blaug 2000], które stanowią podstawę do ekspansji zewnętrznej. Jedynie niewielkie zmiany zachodziły w systemach azjatyckich, gdzie zachowano dominację wsparcia cenowego. Przyczyniało się to do spadku produkcji na rynku japońskim, w szczególności w warunkach utrzymywania się stagnacji gospodarczej (tabela 1). Niewielkie zmiany zachodziły w mechanizmie wsparcia Stanów Zjednoczonych, jednak tam przekształcenia zostały zapoczątkowane znacznie wcześniej [Tomczak 2004]. Pozostałe systemy podążały zatem w jakimś stopniu za tymi przekształceniami. Nastąpiło wyraźne zbliżenie pomiędzy rozwiązaniami stosowanymi w UE i USA. W konsekwencji zmniejszeniu uległy koszty ponoszone przez konsumentów (redukcja CSE, tabela 3), na rzecz wzrostu obciążeń w stosunku do podatnika. Najsilniejsza redukcja wystąpiła w krajach UE (o 17 pkt., tabela 3), USA (o 9 pkt.). Nadal jednak konsumenci ponosili koszty stosowanego systemu wsparcia. Zwiększenie dochodu narodowego per capita umożliwiło zmniejszenie udziału produktów rolnych w koszyku dóbr nabywanym przez konsumenta, a zatem korzyści dla tej grupy były znaczące. W odniesieniu do USA całość kosztów pokrywali podatnicy. Dodatkowo, poprzez zakupy produktów rolnych, następował retransfer dochodów od podatników do konsumentów (w latach 2002-2004 wskaźnik CSE był dodatni). Korzyści z takiego rozwiązania odnosili zatem zarówno producenci jak i konsumenci.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza w latach 1986-2004, na wybranej grupie państw pozwoliła przedstawić następujące konkluzje:

- Nastąpił nieznaczny wzrost nakładów na sektor rolno-żywnościowy w poszczególnych krajach, nie zmieniający dysproporcji pomiędzy badanymi państwami; Ograniczenie stanowiły kolejne porozumienia w ramach GATT; Wielkość wsparcia w dużym stopniu uzależniona była zatem od wcześniejszych wyników i determinowana była poziomem dochodu per capita, zaawansowaniem przekształceń strukturalnych w rolnictwie (np. Australia wykazywała względnie niskie poziomy retransferów) oraz udziałem rolnictwa w tworzeniu PKB (jego zmniejszenie pozwalało zwiększać strumienie finansowe do tego sektora);
- Odnotowano wzrost znaczenia retransferów od podatników do producentów rolnych, przy równoległym zmniejszeniu płatności od konsumentów do producentów; Pozwoliło to utrzymać rozwój analizowanego obszaru gospodarki; Obniżeniu uległa intensywność tych strumieni, lecz zachowano istniejące dysproporcje w poziomie wsparcia pomiędzy poszczególnymi krajami;

- Wzrost popytu wewnętrznego i konkurencyjności międzynarodowej produkcji w krajach wysokorozwiniętych był realizowany poprzez redukcję wsparcia cenowego i w konsekwencji dopuszczenie do szybszego ich spadku; Uzyskano też lepsze zrównoważenie rynków krajowych; Wzmocniło to oddziaływanie polityki prospołecznej i zmniejszyło przyrost kosztów polityki wsparcia;
- W rozwoju rolnictwa kluczowe znacznie odgrywały zmiany zachodzące na rynku wewnętrznym, implikowane wykreowaną ścieżką wzrostu gospodarczego i jego charakterem, zwłaszcza w odniesieniu do absorpcji czynnika pracy;
- Wielkość retransferów była, w pewnej mierze, uzależniona od poziomu PKB per capita, jednak dostosowania zachodzące w strukturze wsparcia w poszczególnych krajach silniej były powiązane ze zmianami zachodzącymi u najbliższych partnerów handlowych a nie uzyskanym poziomem rozwoju gospodarczego, co jest przesłanką dla tezy o regionalizacji polityki rolnej.

Literatura

- Agricultural Policies in OECD Countries. Monitoring and Evaluations. (2004). OECD, Paryż.
- Blaug M. (2000): Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne, Warszawa.
- CAP Reform, Rural Development. (2000). Report, European Commission, Luksemburg.
- Czyżewski A., Kułyk P. (2004): Wzrost gospodarczy jako czynnik przekształceń w gospodarce żywnościowej w Polsce okresu transformacji, *Roczniki Naukowe SERiA* t. 3.
- Factors conditioning the transfer efficiency of agricultural support. (1996). OECD, Paryż.
- Human Development Report. (2004). ONZ.
- Kułyk P. (2005): Handel zagraniczny towarami rolno-spożywczymi w Polsce po 1990 roku. *Management* t. 9, nr 2.
- OECD in figures. Statistics on the member countries. (2005). OECD, Paryż.
- Piasecki R. (2003): Ewolucja ekonomii rozwoju a globalizacja, *Ekonomista* 2.
- Tomczak F. (2004): Od rolnictwa do agrobiznesu: transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, SGH, Warszawa.
- www.lysander.sourceoecd.org
- www.fao.datebase.com, 20.05.2006

Abstract. Transition of agricultural policy in the high and medium developed countries is presented. In the first part, the flows of transfers and their importance for the support regime as well as indicators presenting the structure of transfers are described. In the second part, attention is paid to the situation in agricultural markets and agricultural policy in selected high and medium developed countries. An increase of the role of transfers from taxpayers to producers and a decline of transfers from consumers to producers is observed. Differences among countries are noted. The development of agriculture is determined by the internal market and especially by economic growth. We can distinguish some regional models of agricultural policy.

Key words: agriculture, state interventionism